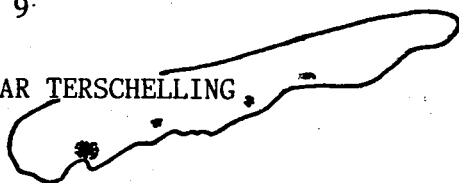


DE NAJAARSEXCURSIE 1984 NAAR TERSCHELLING

De blad- en levermossen

G. Dirkse & H. Rutjes



Ondanks het slechte weer en het feit dat er aan deze excursie reeds twee verre excursies waren voorafgegaan, n.l. een voorjaarsweekend in de Belgische Ardennen en een zomerkamp in de Vogezen, konden we op Terschelling toch nog 22 deelnemers begroeten, te weten: M.van Baaren, R. Bons, P.van den Boom en ega, F.Bos, P.Bremer, W.Bijl, G.Dirkse, L.Freese, G.Harmsen, F.van Gelder, R.van Ham, P. en G.Hovenkamp, H.Greven, R.Horreus de Haas, P.van der Knaap, J.Neuteboom, A.van der Pluijm, B.van Tooren, H.Rutjes, B.Wijlens, H.Siebel.

De meeste van hen kwamen al op vrijdagavond 21 september naar Terschelling. Eerst met de boot van Harlingen naar West-Terschelling en van daar met de bus naar Oostereind. Hier namen de meesten hun intrek in een kampeerboerderij, terwijl een klein groepje zich in de gestaag neervallende regen toch aan kamperen waagde op een nabij gelegen terreintje.

Tijdens een korte duinwandeling in de vroege avonden bleek al gauw dat ook op Terschelling, evenals in de rest van ons land, *Campylopus introflexus*, zich massaal gevestigd heeft op de voor deze soort geschikt plaatsen. Vergelijken we de huidige situatie bijv. met de situatie zoals die bestond tijdens de voorjaarsexcursie van 1967 dan zien we dat *Campylopus introflexus* in 1967 niet één maal gevonden is, terwijl de soort nu massaal voorkomt. Hieruit mag je afleiden dat *Campylopus introflexus* een wel zeer explosieve ontwikkeling heeft doorgemaakt de afgelopen twintig jaar. De vraag is dan ook hoe Terschelling er over nog eens twintig jaar zal uit zien; één groot tapijt van *Campylopus introflexus*?

Op zaterdag 22 september splitste de groep zich in tweeën. Een deel trok oostwaarts in de richting van de Bosplaat. Men is vanwege het weer niet verder gekomen dan het Parapluduin en het Jac.P.Thijsseduin. Een stukje hei bij de Hovekooi leverde o.a. *Dicranoweissia cirrata*,

Calyptogeia fissa, *Jungermannia gracillima*, *Calliergon cordifolium* en natuurlijk *Campylopus introflexus* op.

Het overige deel van de deelnemers trok westwaarts over de hei in de richting van het bos bij Hoorn. Tijdens deze wandeling werden van enkele afgeplagde stukjes hei en uit de verschillende karresporen o.a. de volgende soorten gepeuterd; *Jungermannia gracillima*, *Pohlia bulbifera* en *Dicranella cerviculata*. Hierna bereikten we ons eigenlijke excursie doel n.l. het bos bij Hoorn. Dit bos bestaat voor een deel uit gemengd loofhout met flink wat eiken en voor een ander deel uit dennenplantages. In deze zandige dennenplantages groeide maar één soort die het vermelden waard is n.l. *Ptilidium ciliare*.

Het deel van het bos met een opslag van gemengd loofhout was aanzienlijk interessanter. Hier werden o.a. *Dicranum polysetum*, *Rhytidiadelphus triquetrus*, *Thuidium tamariscinum* *Hylocomium splendens* en op een rotte stronk *Isothecium myosuroides* en *Herzogiella seligeri* met kapsels gevonden. Deze laatste soort (nog niet eerder van Terschelling gemeld - During et al. 1983), die nog niet voor iedereen een goede bekende is, groeit bij voorkeur op rottende stronken, oude zaagvlakken en liggende rotte stammen, in droge tot vochtige bossen. Door het beperkte voorkomen van het substraat is dit 'pluizige pronkmos' altijd heel lokaal en nergens dominant aanwezig.

Tegen het eind van de excursie werd ook nog een bezoek gebracht aan het 'IJsbaantje' van Hoorn waar tijdens de excursie van 1967 een aantal interessante soorten gevonden was, waaronder: *Brachythecium velutinum*, *Dicranum bonjeanii*, *Dicranum fuscescens*, *Cephaloziella starkei*, *Scapania irrigua* en een aantal *Sphagna*. Ditmaal was de oogst echter minder groot doordat de waterstand vanwege de regen nogal hoog was kon het eigenlijke 'IJsbaantje' niet bezocht worden. Aan de rand en in de directe omgeving werden nog wel *Scapania irrigua*, *Calyptogeia fissa*, wederom *Herzogiella seligeri* met kapsels en *Hylocomium splendens* gevonden. Een aantal mensen kon het ook in de middagpauze niet laten: op een Iep in Hoorn werden *Orthotrichum diaphanum* en *Tortula papillosa* gevonden.

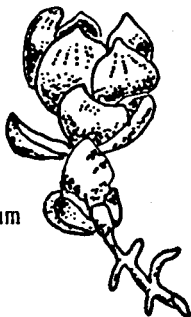
's Avonds terug op de kampeerboerderij werden we door de organisatoren vergast op een zelfgemaakte maal-

tijd, met als toetje vla met een saus van verse Cranberry. Hoewel een aantal excursiegangers toch meende heel duidelijke enorme borden met 'Verboden te plukken' te hebben gezien! Voor sommigen smaakte het toetje daarvoor extra goed.

Na eerst de kampeerboerderij in redelijke staat te hebben teruggebracht, ging men de volgende dag gezamenlijk met de bus terug naar West-Terschelling. Hier aangekomen werden eerst de rugzakken gestalt bij de plaatselijke rijwielhandel, waarna men een bezoek ging brengen aan de westelijke havendam van 'De Kom', waar door C.den Hartog in 1958 voor het eerst in Nederland *Grimmia maritima* gevonden werd. Ook ditmaal werd de soort weer in redelijke hoeveelheden aangetroffen en ook nu rijk kap-selend.

Vanaf De Kom ging de tocht in de richting van het Groene strand en de Kroonpolders, waar een aantal deelnemers zich bij aanvankelijk gebrek aan interessante mossen zich al spoedig wijdde aan de hogere planten. De overigen vonden echter toch nog een aantal leuke soorten, zoals *Scapania irrigua*, *Riccardia incurvata* en als klap op de vuurpijl, op een afgeplagd stukje langs een voetpad de mannelijke planten van *Haplomitrium hookeri*. Deze soort is slechts eenmaal eerder in het Nederlandse Wadengebied gevonden en wel op Schiermonikoog (Van Zanten 1967). *Haplomitrium hookeri* moet worden gezocht in het Nanocyperion (Dwergbiezenverbond), op niet te vaste, zwak humeuze zand- of leemgrond, langs paadjes en karresporen. *Pellia* ssp en *Riccardia* ssp en *Prunella vulgaris* (Brunel) zijn vaak in de buurt.

*Haplomitrium
hookeri*



Op de terugweg die voerde langs een elzenbroekbosje en door het bos van West-Terschelling (Dodemanskisten) werden nog *Calypogeia fissa* en *Rhizomium punctatum* genoteerd. Nadat de rugzakken weer waren opgepikt bij de rijwielhandel konden sommige deelnemers er geen genoeg van krijgen en verkenden West Terschelling. Zij ontdekten een paar oude Iepen met een opmerkelijk assortiment epifyten, n.l. *Tortula laevipila*, *T. papillosa*, *Orthotrichum diaphanum*, *O. affien*, *O. lyelli* (met kapsels!), *Dicranoweissia cirrata*, *Ulotia phyllanta*, *Zygodon virridissimus* var. *virridissimus*, *Frullania dilatata* e.a. En zo stapte een ieder na afloop van dit weekend toch nog met een tevreden gevoel op de boot naar Harlingen.

Op zondag bezocht één van de deelnemers, n.l. Ben Wijlens, het bos bij Formerum en de kerk en kerkhof van Lies. Er werden de volgende soorten genoteerd: *Calypogeia muelleriana*, *Drepanocladus fluitans*, *Rhynchostegium confertum*, *R. murale*, *Schistidium apocarpum*, *Tortula papillosa*, *Thuidium tamarriscinum* enz.

Bovendien konden drie nieuwe soorten voor de Nederlandse Waddeneilanden (During et al., 1983) worden genoteerd, te weten: *Diplophyllum albicans*, *Isopterigium elegans* en *Tetraxis pellucida*. Deze soorten komen in Nederland vooral voor op de pleistocene zandgronden. Laatstgenoemde is vooral te vinden op droog dood hout (stobben, zaagvlakken en liggende stammen).

literatuur

- During, H.J., F. Koppe & B.O. van Zanten, 1983. Bryophytes. in: W.J. Wolff, Ecology of the Waddensea vol. 3: 51-61.
- During, H.J., 1973. Lijst der Bryophyta der Nederlandse Waddeneilanden. *Buxbaumiella* 4: 67-75.
- Dijk, E. van., 1973. Het ijsbaantje in 1972. *Kruipnieuws* 35(2): 18-28.
- Hartog, C. den., 1958. *Grimmia maritima* te West-Terschelling. *Buxbaumia* 12(1/2): 15-16.
- Lambinon, J., 1963. Découverte d'*Archidium alternifolium* (Hedw.) Mitt. dan l'île de Terschelling. *Buxbaumia* 17 (3/4): 103-104.
- Touw, A., 1967. De voorjaarsexcursie 1967 naar Terschelling. *Buxbaumia* 21(1/2): 1-21.

Vogelpoel, D.A.J., 1975. Enkele aspecten van de autoecologie van *Dicranum scoparium*, Musci, i.h.b. in de kalkarme duinvegetaties van Terschelling. R.U. Utrecht.
Zanten, B.O. van., 1967. Verdere aanwinsten voor de mosflora van Schiermonnikoog. II *Buxbaumia* 21:34-37.

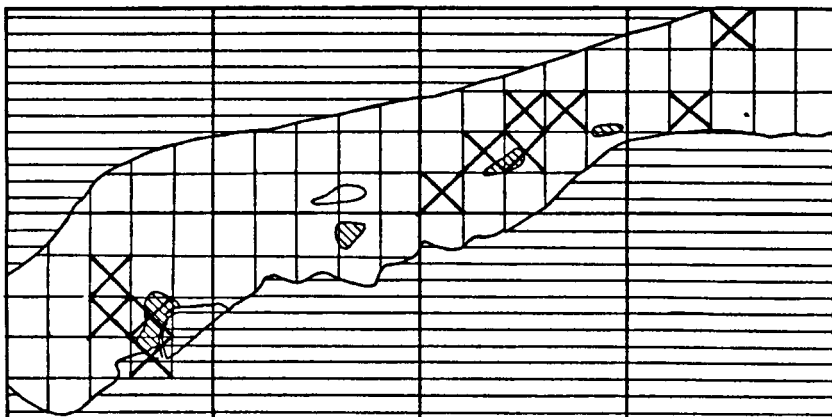
VINDPLAATSEN

- 1: Heitje ten westen van Hovekooi met ten Noorden daarvan een bosje. Hok. 1-54-32
- 2: Gemeaide wei ten zuid-westen van Jan Thijsse duin. Hok. 1-54-32
- 3: Parapluduin. Hok. 1-54-13
- 4: Heideterrein tussen Hoorn en Oosterend ten westen van de Badweg. Hok. 1-53-34
- 5: Hoornse Bos. Hok. 1-53-33
- 6: Hoornse Bos. Hok. 1-53-43
- 7: Hoornse Bos, nabij ijsbaan. Hok. 1-53-43
- 8: Iepen Hoorn. Hok. 1-53-42
- 9: Havendam West-Terschelling. Hok. 5-11-44
- 10: Noordsvaarder: Groene strand. Hok. 5-11-33
- 11: Noordsvaarder: Kroonpolder. Hok. 5-11-23
- 12: Vochtig Elzenbosje aan de rand van het bos van West-Terschelling. Hok. 5-11-34
- 13: Bos van West/terschelling in de omgeving van de Dodemans-kisten. Hok. 5-11-34
- 14: Iepen West-Terschelling. Hok. 5-11-34
- 15: Bos van Formerum plus een stukje Kwelderweide. Hok. 1-53-51
- 16: Kerk en Kerkhof van Lies. Hok. 1-53-51

LEGENDA BIJ DE SOORTENLIJST:

In de lijst zijn opgaven verwerkt van: Hans Rutjes; Peter Hovenkamp; Gerard Dirkse en Ben Wijlens.

De microscopisch gecontroleerde soorten zijn onderstreept en de soorten die kapselden zijn aangegeven met een f.



Overzichtskartaal van tijdens de excursie bezochte KM-hokken.

Soortenlijst

MUSCI:

<i>Amblystegium serpens</i>	<u>12f, 15</u>
<i>Atrichum undulatum</i>	<u>16</u>
<i>Aulacomnium androgynum</i>	<u>1, 5, 7, 12, 13, 15</u>
<i>Aulacomnium palustre</i>	<u>2</u>
<i>Barbula convoluta</i>	<u>3, 10,</u>
<i>Barbula unguiculata</i>	<u>10</u>
<i>Brachythecium albicans</i>	<u>10, 16</u>
<i>Brachythecium rutabulum</i>	<u>1, 5, 6, 10, 12, 14, 15, 16</u>
<i>Bryum capillare</i>	<u>14, 15, 16</u>
<i>Bryum argenteum</i>	<u>3, 10, 16</u>
<i>Calliergonella cuspidata</i>	<u>2, 7, 10, 11, 12, 15</u>
<i>Calliergon cordifolium</i>	<u>1</u>
<i>Campylopus flexuosus</i>	<u>6</u>
<i>Campylopus introflexus</i>	<u>1, 4, 5, 7, 10, 11, 13, 15</u>
<i>Campylopus pyriformis</i>	<u>3, 7,</u>
<i>Ceratodon purpureus</i>	<u>4f, 10f, 11f, 15f, 16f</u>
<i>Dicranella cerviculata</i>	<u>4,</u>
<i>Dicranella heteromalla</i>	<u>1, 6f, 13f, 15, 16</u>
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	<u>1, 13, 14f, 15</u>
<i>Dicranum scoparium</i>	<u>1, 4, 5f, 6f, 10, 11, 12, 13, 15</u>
<i>Dicranum polysetum</i>	<u>5, 6,</u>
<i>Drepanocladus fluitans</i>	<u>15</u>
<i>Eurhynchium praelongum</i>	<u>5, 6, 7, 10, 12, 13, 15, 16</u>
<i>Grimmia maritima</i>	<u>9f</u>
<i>Grimmia pulvinata</i>	<u>3f</u>
<i>Herzogiella seligeri</i>	<u>5f, 6f</u>
<i>Hylocomium splendens</i>	<u>7</u>
<i>Hypnum cupressiforme</i>	<u>1, 5, 6, 11, 12, 14, 15, 16</u>
<i>Hypnum Jutlandicum</i>	<u>4, 5f, 6f, 10, 13, 15</u>
<i>Isopterigium elegans</i>	<u>15</u>
<i>Isothecium myosuroides</i>	<u>5</u>
<i>Leptobryum pyriforme</i>	<u>1, 4,</u>
<i>Leptodictium riparium</i>	<u>12</u>
<i>Mnium hornum</i>	<u>1, 5, 6f, 12, 13, 15</u>
<i>Orthodontium lineare</i>	<u>1f, 5f, 7f, 15f</u>
<i>Orthotrichum affine</i>	<u>14f</u>
<i>Orthotrichum diaphanum</i>	<u>8f, 14f</u>
<i>Orthotrichum lyellii</i>	<u>14f</u>
<i>Plagiothecium curvifolium</i>	<u>5f, 15</u>
<i>Plagiothecium denticulatum</i>	<u>1</u>
<i>Plagiothecium nemorale</i>	<u>13</u>
<i>Plagiothecium undulatum</i>	<u>5, 6, 13, 15</u>
<i>Pleurozium schreberi</i>	<u>1, 2, 4, 5, 6, 13, 15</u>

<i>Pohlia bulbifera</i>	<u>4</u>
<i>Pohlia nutans</i>	<u>1,4,15,16</u>
<i>Polytrichum commune</i>	<u>2,15</u>
<i>Polytrichum formosum</i>	<u>5,13,15</u>
<i>Polytrichum juniperinum</i>	<u>1,4,6,10,13,15</u>
<i>Polytrichum piliferum</i>	<u>1,4,16</u>
<i>Pseudoscleropodium purum</i>	<u>1,2,5,6,13,15</u>
<i>Rhizomnium punctatum</i>	<u>12</u>
<i>Rhyngostegium confertum</i>	<u>15</u>
<i>Rhyngostegium murale</i>	<u>16</u>
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	<u>3,6,10,15,16</u>
<i>Rhytidiadelphus triquetrus</i>	<u>6</u>
<i>Schistidium apocarpum</i>	<u>16</u>
<i>Sphagnum squarrosum</i>	<u>4,7,</u>
<i>Tetraxis pellucida</i>	<u>15</u>
<i>Tortula laevipilla</i>	<u>14</u>
<i>Tortula muralis</i>	<u>3f,10,14f,16</u>
<i>Tortula papillosa</i>	<u>8,14,16</u>
<i>Tortula ruralis</i>	<u>10,11,14,15,16</u>
<i>Thuidium tamariscinum</i>	<u>6</u>
<i>Ulota cf bruchi</i>	<u>13</u>
<i>Ulota phylanta</i>	<u>14</u>
<i>Zygodon virridissimus</i>	<u>14</u>
<i>var virridissimus</i>	<u>14</u>

HEPATICAE:

<i>Calypogeia fissa</i>	<u>7,12,</u>
<i>Calypogeia muelleriana</i>	<u>1,6,15,</u>
<i>Cephalozia bicuspidata</i>	<u>1,2,6,7,11,</u>
<i>Cephaloziella divaricata</i>	<u>1,10,12,</u>
<i>Diplophyllum albicans</i>	<u>6,15,</u>
<i>Fossombronina foveolata</i>	<u>4f,</u>
<i>Frullania dilatata</i>	<u>14,</u>
<i>Gymnocolea inflata</i>	<u>4f,7,</u>
<i>Haplomitrium hookeri</i>	<u>11,</u>
<i>Jungermannia gracillima</i>	<u>1,4,7,11,</u>
<i>Lophocolea bidentata</i>	<u>1,2,5,6,12,15,</u>
<i>Lophocolea heterophylla</i>	<u>1,6,13,15,</u>
<i>Lophozia excisa</i>	<u>4,11,</u>
<i>Pellia endiviifolia</i>	<u>10,11,</u>
<i>Pellia epiphylla</i>	<u>7,12,15,</u>
<i>Ptilidium ciliare</i>	<u>6,</u>
<i>Riccardia cha-medryfolia</i>	<u>2,7,</u>
<i>Riccardia incurvata</i>	<u>11,</u>
<i>Scapania irrigua</i>	<u>7,11,</u>